

РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗІЯ

на монографічне дослідження Бідняка Ганни Сергіївни «Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств»*

Суспільно-політичні та економічні зміни, що у теперішній час відбуваються в Україні, супроводжуються загостренням криміногенної ситуації, зростанням кількісних та якісних показників злочинності. Серед злочинів, що посягають на гарантоване Конституцією України право на власність, найбільш складним у доказуванні є шахрайство, про що свідчать статистичні дані та слідча практика. У цілому, протягом п'яти років простежується стабільно високий показник загальної кількості зареєстрованих шахрайств, з яких лише 20 % кримінальних проваджень завершені обвинувальними актами, що направлені до суду. Вказане свідчить про недостатню ефективність засобів і методів, що використовуються правоохоронними органами під час розслідування шахрайств.

Варто зазначити, що шахрайство посягає не тільки на приватну власність громадян, а й на майно підприємств, установ та організацій. Дії шахраїв охоплюють все більше сфер суспільного життя та постійно вдосконалюються пропорційно до розвитку науково-технічного прогресу. Внаслідок цього, поряд із традиційними способами вчинення шахрайських посягань, набувають поширення й інноваційні способи, засновані на використанні сучасних технологій. Вказане зумовлює необхідність залучення до кримінального провадження широкого кола обізнаних осіб, результати дій яких значно розширюють можливості слідчого у збиранні, дослідженні та використанні доказової інформації під час розслідування шахрайства. Між тим виникає ряд проблем щодо використання спеціальних знань, пов'язаних із залученням обізнаних у різних сферах діяльності спеціалістів, проведенням експертиз, оформленням результатів застосування спеціальних знань.

Цілком очевидно, що у сучасних умовах перед криміналістикою постає завдання розробки нової концепції комплексного розгляду використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств. З цих позицій важко переоцінити актуальність і значимість обраної теми монографічного дослідження як з теоретичної, так і з практичної точок зору. Викладене свідчить про наявність наукової проблеми, її актуальність та обумовлює своєчасність проведеного Г.С. Бідняка дослідження, мета якого полягає у розробці теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо ефективного використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств.

Дослідження виконано відповідно до Переліку загальнокафедральних тем наукових досліджень Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на 2015-2019 рр., а також у межах загальноуніверситетської наукової теми Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ «Теорія і практика застосування кримінально-правових і кримінально-процесуальних норм, кримінологічних, криміналістичних заходів протидії злочинності в Україні органами внутрішніх справ» (державний реєстраційний номер 0112Ш03551).

Переконливість і достовірність отриманих результатів забезпечила ґрунтовна теоретична, нормативна і емпірична база роботи, завдяки яким автор дослідила найдрібніші деталі залучення обізнаних осіб при розслідуванні шахрайств.

Варто схвалити потужні емпіричні дані дослідження, які складають узагальнення 170 матеріалів кримінальних проваджень за фактами шахрайства; 420 висновків судових експертів; дані офіційної статистичної звітності Генеральної прокуратури та МВС України за 2013-2017 рр.; результати анкетування 226 слідчих та слідчих суддів, 239 працівників оперативних підрозділів, 120 інспекторів-криміналістів Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Київської областей та 275 працівників експертних установ системи МВС та МЮ України. Отриманні автором наукові положення базуються на використанні та аналізі 215 наукових джерел

Результати дослідження автора є аргументованими та переконливими, вони отри-

* Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 152 с.

мані завдяки достатнього використання наукових джерел, емпіричного матеріалу та вмілому використанню різноманітних методів наукового пізнання. Зазначене дозволяє зробити висновок, що авторка досягнула поставленої мети та обґрунтував низку нових концептуальних у теоретичному плані та значимих у практичному відношенні положень.

Результати роботи отримали належну апробацію, зокрема розглядалися й обговорювалися на численних державних та міжнародних науково-практичних конференціях й семінарах протягом 2008-2017 років.

Таким чином, обґрунтованість та достовірність отриманих результатів, висновків і пропозицій забезпечена завдяки використанню широкого кола джерел різноманітних методів наукового і практичного аналізу поставлених проблем. Дослідженню проблемних питань притаманний авторський підхід, наведення переконливих аргументів під час обґрунтування власної точки зору.

Обрані Г.С. Бідняк аспекти дослідження дозволяють якнайширше охопити проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств. Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його наукову новизну та визначають внесок автора в розроблення зазначеної проблематики, є, на нашу думку, такі положення й висновки: сформульовано поняття способів вчинення шахрайств та надано їх класифікацію; з'ясовано слідову картину вчинення шахрайських посягань; конкретизовано поняття та форми використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств; визначено коло суб'єктів, які використовують спеціальні знання при розслідуванні шахрайств; розроблено пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання діяльності спеціаліста та експерта; розкрито особливості участі спеціаліста при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування шахрайств та окреслено проблемні питання, пов'язані із його участю; зазначено особливості призначення та проведення почеркознавчої та технічної експертизи документів при розслідуванні шахрайства; обґрунтовано роль висновку експерта при розслідуванні шахрайств; висвітлено основні напрямки вдосконалення використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств.

Крім розглянутих вище положень, у роботі містяться й інші висновки, пропозиції та рекомендації, які в сукупності й забезпечують належний рівень її новизни.

Наукова праця Г. С. Бідняк містить вагомий результат, що у сукупності сприяють вирішенню як важливої наукової проблематики, так і суто практичних питань використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств. Окремі висновки і рекомендації, які викладені в монографії, можуть бути використані безпосередньо працівниками правоохоронних органів у кримінальних провадженнях, а також у практичній діяльності, як рекомендації, спрямовані на оптимізацію залучення спеціалістів, експертів та інших обізнаних осіб.

Повною мірою матеріали монографії «Використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств» можуть бути використані у навчальному процесі, як відомчого вищого навчального закладу МВС України, який здійснює підготовку кадрів для органів внутрішніх справ, так й інших юридичних навчальних закладів при викладанні дисципліни «Криміналістика».

Заслугує на схвалення структура роботи, в якій у логічній послідовності від загального до окремого, у межах трьох розділів, дев'яти підрозділів досліджуються визначені питання. Архітектоніка даної наукової праці є вдалою й дозволила оптимально висвітлити позначену проблематику.

У першому розділі роботи розглянуто поняття шахрайства та запропоновано криміналістична класифікація цих злочинів, описані способи вчинення шахрайств й наведена криміналістична класифікація типових слідів, що виникають під час вчинення шахрайств. У другому розділі висвітлено структуру та форми спеціальних знань, вказані суб'єкти використання спеціальних знань, розглянуто особливості участі спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій. Третій розділ присвячений висвітленню особливості проведення найбільш поширених експертиз при розслідуванні шахрайств, а саме почеркознавчих експертиз, технічних експертиз документів та інших видів експертиз, а також оцінки висновку експерта. Завдяки вдалої структури роботи авторка зуміла успішно досягти мети дослідження і здійснити теоретичне осмислення інституту використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств.

При достатньо високому науковому рівні рецензованої роботи вважаємо доречним звернути увагу на наявність у монографії дискусійних чи таких, що потребують додаткової аргументації положень, які потребують уточнення чи пояснення та можуть бу-

ти предметом обговорення під час публічного захисту.

Авторка дотримується точки зору тих науковців, які вважають, що слідчий, слідчий суддя, суд володіють спеціальними знаннями, які відносяться до питань виявлення доказів, тактики та порядку проведення слідчих дій, оцінки доказів. Вважаємо, що в даному випадку змішуються поняття «спеціальні знання» у широкому та вузькому сенсі. У першому значенні до спеціальних знань безумовно відносяться правові знання слідчого та інших професійних суб'єктів доказування. У вузькому сенсі спеціальні знання визначаються у судочинстві як протилежні правовим знанням, які відносяться до неюридичних галузей.

У роботі авторка надає визначення та наводить ознаки спеціальних знань, які вимагають додаткової аргументації: 1) до спеціальних знань включені навички, але вони характеризують не знання (інформація, що міститься у свідомості), а практичні уміння особи застосовувати знання; 2) вказано, що спеціальні знання використовуються для збирання та дослідження доказів, але вони застосовуються й для оцінки доказів; 3) підкреслено, що знання використовуються у випадках та в порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством, але далі в роботі вказані такі непроцесуальні види використання знань як ревізія, перевірка за обліками та ін.

Авторкою вказано на таку непроцесуальну форму використання спеціальних знань, як присутність слідчого під час проведення експертиз. На думку рецензента присутність слідчого (а також іншої особи) під час провадження експертного дослідження є організаційно-правовим різновидом проведення експертизи.

Авторка не зазначає у переліку форм використання спеціальних знань на участь в слідчих (розшукових) діях перекладача, психолога, педагога, проведення попередніх досліджень слідів злочину, відомчих перевірок. Цікавою була б думка авторки з цього приводу.

У підрозділі «Використання спеціальних знань під час експертних досліджень при розслідуванні шахрайств» розглянуто комп'ютерно-технічні, економічні експертизи однак поза увагою автора залишились сучасні досягнення інших родів та видів судових експертиз.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що наведені зауваження здебільшого мають дискусійний характер, підкреслюють актуальність досліджуваної проблематики і не знижують загальну позитивну оцінку роботи Г.С. Бідняк.

Г.О. Спіцина, доктор юридичних наук, доцент

І.Р. Шинкаренко, кандидат юридичних наук, професор

(Харківський науково-дослідний інституту судових експертиз)

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію Філіппова Станіслава Олександровича «Протидія транскордонній злочинності: глобальний контекст та реалії України» *

Очевидною є наявність у світі наукового інтересу до проблем розвитку транскордонних відносин. Наукові дослідження у цій сфері здійснюються фахівцями різних наукових галузей, особливо поширеними останнім часом є мультидисциплінарні дослідження. Навіть перелік основних, найбільш авторитетних наукових журналів, у яких публікуються їх результати, яскраво ілюструє рівень зацікавленості транскордонною тематикою: «Journal of Borderlands Studies», «Border Crossing», «Cross Border Studies in Ireland», «International Journal of Migration and Border Studies», «Cross Border Journal for International Studies», «Crossing the Border: International Journal of Interdisciplinary Studies», «Border Criminologies». Значним потенціалом у зв'язку з цим мають кримінологічні дослідження, на які очевидним є запит і з боку практики правозастосування. Разом із тим слід констатувати, що в Україні, незважаючи на транзитний статус нашої держави та високий рівень її євроінтеграційних досягнень, недостатньо дослідженими до недавнього часу залишалися проблеми «гіньової» транскордонності, яка є ознакою виникнення та генезису транскордонної злочинності.

Монографія С. О. Філіппова, яка рецензується, вдало заповнює цей умовний науковий вакуум, демонструючи результати досліджень ефективності різних практик протидії транскордонній злочинності не тільки в Україні, але і в глобальному контексті, що не залишає сумнівів у її своєчасності та актуальності.

У світі накопичено значний досвід реалізації різних стратегій запобігання злочинності на кордоні – в діапазоні від стратегії деструкції криміногенного потенціалу у прикордонні до стратегії зниження можливості вчинення злочинів шляхом запровадження інноваційних методик контролю, інформаційного взаємообміну між сусідніми державами, широкого залучення можливостей міжнародних правоохоронних агентств, таких як Європол або Європол.

Цей досвід досліджено автором монографії, узагальнено та показано перспективи його імплементації в українських реаліях. Слід вітати спробу автора керуватися при цьому методологією системного аналізу на основі синергетичного підходу. Вдалим слід визнати обраний напрям дослідження проблем протидії транскордонній злочинності в їх діалектичному поєднанні з проблемами забезпечення прикордонної безпеки. В результаті С. О. Філіпповим запропоновано кримінологічний підхід до пошуку балансу між бар'єрністю та контактністю кордону в контексті інтернаціоналізації кримінальних загроз.

Структура роботи є цілком логічною. Ґрунтовно досліджено систему детермінації транскордонної злочинності та її економічної природи. Проаналізовано вплив політичних чинників на транскордонну злочинність, визначено особливості системного взаємозв'язку між нею та корупцією.

Даючи характеристику кількісно-якісним показникам транскордонної злочинності, автор охарактеризував явище поліморфізму злочинності. Це відкриває можливість передбачити багатовимірність та різноманітність критеріїв її типології та систематизації з огляду на постійний процес її модернізації та набуття нею нових форм і якісних характеристик. На наш погляд, слушним є висновок про те, що розвиток форм транскордонної злочинності можливий за аддитивною або за синергетичною моделлю. Криміногенний потенціал у першій моделі передбачає суму криміногенних потенціалів учасників транскордонних відносин у різних державах. У другій моделі сукупність криміногенних потенціалів учасників транскордонних відносин перевищує їх просту суму.

Оскільки протидія транскордонній злочинності є системою, що поєднує соціально-правовий механізм протидії зі специфічним механізмом забезпечення прикордонної безпеки, то її ефективність залежить від збалансованого функціонування даних механізмів. З цього автор робить слушний висновок, що ефективність протидії транскордонній злочинності визначається адекватністю політики у сфері протидії злочинності рівню кримінальних загроз у транскордонних відносинах, дієвістю запобіжного впливу на

* Філіппов С. О. Протидія транскордонній злочинності: глобальний контекст і реалії України: монограф. Одеса : Фенікс, 2019. 452 с.

комплекс детермінації злочинності та деструктивного впливу на реальну злочинність.

Окремо досліджено конфігурацію міжнародної системи транскордонної злочинності в її інституційному та нормативно-правовому вимірах. Серйозну увагу автором приділено висвітленню закордонного досвіду протидії злочинним проявам на державних кордонах у різних регіонах світу. Зокрема, детально проаналізовано загальноєвропейську систему протидії незаконному переправленню мігрантів, яка побудована в ЄС, систему боротьби з контрабандою наркотиків на кордонах США, показано зв'язок транскордонної злочинності з некриміналізованими формами правопорушень на митних кордонах. Окремо автор зупинився на кримінальних загрозах, пов'язаних із транскордонним тероризмом, та методах реагування на них. Даний досвід піддається порівнянню з українськими реаліями з точки зору його практичного застосування в інтересах нашої держави.

Ця порівняльна частина монографії підводить читача до думки, що прийнятний рівень ефективності протидії транскордонній злочинності прогнозовано забезпечується лише шляхом побудови білатеральної системи протидії. Це передбачає комплексний механізм забезпечення інтероперабельності суб'єктів протидії у сусідніх державах, що потребує відповідного нормативного закріплення. З цією метою автор пропонує низку змін до Закону України «Про транскордонне співробітництво», які, як нам здається, можуть викликати певну критику фахівців суміжних галузей, але, поза сумнівом, у випадку їх ухвалення, прогнозовано сприятимуть підвищенню ефективності правозастосування в інтересах запобігання правопорушенням у прикордонні.

Практичну цінність має заключний розділ монографії, у якому розглянуто прикладні проблеми реалізації державної політики у сфері протидії транскордонній злочинності. У ньому висвітлено антикриміногенне значення окремих елементів системи запобігання, наприклад, прикордонного контролю, аналізу ризиків, участі громадськості в запобіганні злочинності. На цій основі автором, з одного боку, запропоновано заходи деструкції детермінаційного комплексу злочинності, з іншого – новий погляд на стратегію зниження можливості вчинення транскордонних правопорушень крізь оптику концепції «інтелектуального кордону». На думку науковця, це забезпечить життєздатність, дієвість, продуктивність та ефективність запропонованої структурно-функціональної кластерної моделі протидії транскордонній злочинності.

Отже, як висновок, зазначимо, що рецензована монографія С. О. Філіппова адекватним чином відображає сучасні проблеми, пов'язані із протидією транскордонній злочинності, відображає розвиток євроінтеграційних процесів, містить рекомендації та пропозиції з розв'язання практичних проблем шляхом вдосконалення законодавства та застосування організаційно-правових заходів, забезпечення належного рівня доктринальної та організаційної уваги до надважливої кримінологічної проблеми.

*Професор кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент
В.В. Шаблюстий*